

Mainardi 's boek laat ook zien hoe de avant-garde aan het eind van de eeuw, ondanks pretenties van het tegendeel zoals boven beschreven, zich voegde naar de sociale structuur van het kunstbedrijf. Daarin sluit het aan bij de 'postmodernistische' richting binnen de kunstgeschiedenis die het zelfbeeld van de 'modernistische' avant-garde niet meer tot uitgangspunt neemt: kunstwerken worden niet beschouwd als voortvloeiend uit de hogere intenties van de kunstenaar maar als markeringspunten van onderliggende sociale, psychologische en economische processen en conflicten. Het benadrukken van de positie van het kunstwerk als handels'waar' kan deel van dit concept uitmaken, maar kan ook verband houden met pragmatische positieve waardering van het marktdenken. *Uit de schilderswereld* tendeert naar het laatste, al worden er geen stellingnames uitgesproken. Ook hier wordt gesignaleerd dat laat-negentiende-eeuwse kunstenaars minder tegendraads waren dan ze zelf zeiden, maar de auteur lijkt vooral uit te zijn op het accentueren van continuïteit met de negentiende eeuw, niet op het problematiseren van modernistische kunstopvattingen. Het boek is voornamelijk een beschrijvend overzicht, maar wel een dat helder, goed leesbaar en bovenal zeer bruikbaar is.

Lieske Tibbe

H. Langeveld, *Dit leven van krachtig handelen. Hendrikus Colijn 1869-1944, I, 1869-1933* (Amsterdam: Balans, 1998, 480 blz., f75,-, ISBN 90 5018 506 1); H. Colijn, *De slag om Tjakra Negara. Een verslag in drie brieven*, J. de Bruijn, ed. (Amsterdam: VU Uitgeverij, 1998, 31 blz., f12,50, ISBN 90 5383 608 X).

De lang verbeide biografie van Hendrikus Colijn door Herman Langeveld trok in de pers veel aandacht, vooral door een onverbloemde (maar hoe had het verbloemder en toch historisch verantwoord kunnen zijn?) beschrijving van de betrokkenheid van de gebiografeerde bij wreedheden, begaan bij de verovering van Tjakra Negara, een vorstenstad op Lombok. De auteur geeft de feiten nuchter weer en vraagt zich precies dat af wat de lezer van vandaag wil weten. Onder meer: hoe kon Colijn wat daar mede onder zijn verantwoordelijkheid gebeurde, rijmen met zijn christelijke levensovertuiging? Het antwoord van de historicus is eenvoudig en overtuigend. Colijn, zegt Langeveld, achtte de christelijke ethiek niet van toepassing op dit soort koloniale oorlogen. Hij streepte als het ware de dood van vele inlanders weg tegen die van één van zijn eigen manschappen, daarmee aangevend dat hij de ene (blanke) mens superieur achtte aan de andere (niet-westerse) mens. En daarbij: oorlog was oorlog. Het Nederlands-Indische leger vocht tegen een numerieke overmacht een strijd uit die alleen met harde middelen gewonnen kon worden. De radja van Lombok was een 'verrader', die, nadat hij veel slachtoffers aan Nederlandse kant had gemaakt, geen aanspraak meer kon maken op genade. Colijn draaide er niet omheen en de biograaf doet dat in zijn voetspoor evenmin. *En passant* constateert Langeveld wel dat Colijn zijn heldenavonturen af en toe wat aandikte. Verder merkt hij op dat voorgaande biografen als Puchinger en Van Reest de brieven waarin Colijn de excessen met weinig schroom releveert — hij zag deze zelf immers wel als tragische gebeurtenissen, maar niet als wandaden, gezien de omstandigheden — selectief gebruikt hebben, 'kennelijk om het verheerlijkende karakter van hun werken niet in gevaar te brengen'.

Weliswaar levert Langeveld het bewijs (aan de hand van een concreet voorbeeld) voor het hagiografisch karakter van Puchingers 'studies' over Colijn, maar zo opzienbarend is de constatering van dat feit niet. Dat Puchinger onvoldoende kritische distantie bewaarde, viel al eenvoudig vast te stellen door ieder die de moeite nam zijn publicaties te lezen waarin de grote AR-voorman een rol speelde. De verering ligt er duimendik bovenop. Het is het soort verering geweest

die de ARP vele jaren parten heeft gespeeld. Met wat meer tolerantie voor kritiek op de in 1944 overleden Colijn zou zijn partij in de periode 1945-1952 minder verkrampd in de oppositiebanken hebben hoeven zitten. Hoe dan ook: dat na al die jaren van Puchingers bijna-monopolie inzake Colijns 'Nachleben' enige milde kritiek *à la* Langeveld nuttig en nodig was, lijkt evident. In dat licht doet het toch wat merkwaardig aan dat meteen nadat de discussie over Colijns acties op Lombok als gevolg van het verschijnen van Langevelds biografie was losgebroken, de directeur van het Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme, Jan de Bruijn, het nodig oordeelde de brieven van Colijn over Lombok integraal te publiceren. Wilde de erfgenaam van Puchinger — de oprichter van dit centrum — daarmee iets rechtzetten? Was er iets recht te zetten? Als de brieven iets duidelijk maken, is het dat Langeveld in zijn boek niets teveel of te weinig heeft gezegd en volledig recht heeft gedaan, naar letter en geest, aan de inhoud van de brieven. Vanwaar dan die geprikkelde toon van De Bruijns inleiding, die klinkt alsof de (onhistorische) eenzijdigheid van de publieke reactie niet de pers en de krantenlezers moest worden aangerekend, maar de bringer van de onblijde boodschap: Herman Langeveld? Op zichzelf kan het natuurlijk helemaal geen kwaad dat de brieven van Colijn in druk zijn verschenen. Maar de nieuwsgierig gemaakte lezer die verwacht getuige te zullen zijn van de ontmaskering van een falend biograaf, komt bedrogen uit. Aan het eind van zijn inleiding laat De Bruijn de verongelijkheid wel heel sterk doorklinken. Hij merkt daar op dat als Langeveld werkelijk meent dat Colijns rapportage aan het thuisfront niet in elk opzicht betrouwbaar was, dit ook wel eens zou kunnen betekenen dat Colijn zich nooit aan wreedheden schuldig heeft gemaakt. Alsof Colijn ook die excessen — waarvoor hij nota bene meende enige uitleg verschuldigd te zijn, zo niet van harte, dan toch in het besef dat degene tot wie hij zich richtte het aflachten van vrouwen en kinderen niet zonder meer zou billijken—verzonnen zou hebben! Deze opmerking van De Bruijn is een vergezocht middel om twijfel te zaaien over de correctheid van de 'aanval' op Colijn.

De studie van Langeveld staat intussen qua belangstelling en invalshoek ver boven de obsessieve aandacht voor militair geweld die zij in de pers na verschijning teweegbracht. De auteur toont zich dezelfde bedachtzame en evenwichtige beschouwer als in zijn dissertatie over de Christelijk-Democratische Unie en lijkt opnieuw vooral geïnteresseerd te zijn in processen van de lange termijn. Persoon Colijn en politicus Colijn blijken meer met elkaar in evenwicht te zijn geweest dan wel is aangenomen, door degenen namelijk die nooit hebben kunnen begrijpen hoe zo'n *grand seigneur* als hij thuis kon zijn in een 'kleine luyden'-partij als de ARP. Hij was in allerlei opzichten een opportunist — Langeveld geeft daarvan duidelijke voorbeelden — maar juist niet in aangelegenheden die raakten aan de religie. Na eerst een beetje van het geloof te zijn af-gedwaald, keerde Colijn na zijn huwelijk meer dan terug naar het orthodoxe protestantisme. Hij omarmde het, net als veel anderen in de partij waaraan hij, als opvolger van Abraham Kuyper, in de jaren 1918/1920 (met flinke tegenzin, vanwege betere carrièrevooruitzichten in het zakenleven) leiding ging geven.

Toch blijft hij, ook met de door Langeveld opgedolven kennis beschouwd, een tamelijk onwaarschijnlijke anti-revolutionair. Geluk, zelfvertrouwen en doorzettingsvermogen, naast een goed ontwikkeld vermogen tot vleien en naar de mond praten, brachten Colijn in de positie van meest vooraanstaande man in de ARP en daarmee in die van meest vooraanstaande politicus van het land. Het doorkneed zijn in de partijbeginnselen was niet zijn meest opvallende karakteristiek. Het programma van de ARP nam hij *au sérieux*, maar hij zette het wel naar zijn hand. Niet minder dan Kuyper was Colijn een typische machtsdenker, al verschilden hun persoonlijkheden nog zo van elkaar. Bovendien was hij een geverseerd tacticus; als voorbeeld diene de manier waarop hij Kuyper ertoe bewoog *De Standaard* los te laten en zo alle onduidelijkheid rond het leiderschap van de ARP te doen verdwijnen. Wie hem dwarsboomde in zijn

streven naar het minister-, later premierschap, werd opzijgezet, of was vanaf dat moment een vijand. Met de katholieke leider Ruijs de Beerenbrouck had hij het niet al te zwaar. CHU-voorman De Geer liet zich minder makkelijk naar de achtergrond schuiven en versperde Colijn bij twee gelegenheden (de tweede, in 1939, valt buiten het bestek van dit boek) de weg naar het voorzitterschap van de ministerraad. Beide keren was dit tegen een heel zeer been. In de beschrijving die Langeveld geeft van de relatie tussen beide politici had De Geer echter evenveel aan Colijn te verwijten.

De Geer had het ministerschap van financiën in het tweede kabinet-Ruijs opgegeven vanwege de Vlootwet. Colijn nam dit toen van hem over, hoewel hij het in wezen niet minder oneens was met de Vlootwet dan De Geer. De anti-revolutionair probeerde vervolgens de Vlootwetcrisis van 1923 aan te grijpen om zelf premier te worden — Langeveld spreekt in verband met dit optreden van 'zelfoverschatting'. Het eind van het lied was dat het kabinet bleef zitten. In 1925 werd Colijn dan eindelijk premier, maar zijn kabinet struikelde al heel snel over het Nederlandse gezantschap bij het Vaticaan, meer door toedoen van de vrijzinnig-democraten (Marchant) dan van de CHU, die al bij de formatie had aangekondigd tegen het gezantschap te zullen moeten stemmen. Nadat De Geer uiteindelijk weer een ministersploeg had gevormd onder zijn leiding, bleek Colijn dit niet te kunnen verkroppen. Volgens Langeveld toonde hij zich (opnieuw) 'een slecht verliezer'.

In deze per saldo fraaie en objectieve studie ontbreekt de financieel-economische politiek niet. Colijn was een zakenman; een doortastend directeur van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, graag bereid en van de geëigende karaktertrekken voorzien om bij zijn politieke connecties te lobbyen voor de belangen van moederbedrijf Koninklijke/Shell. Als minister en premier hield hij steeds de vinger aan de pols van het sociaal-economisch beleid in algemene zin. Nooit aarzelde hij verantwoordelijkheid te nemen voor politiek omstreden maatregelen die hij nodig oordeelde. Wat Langeveld toevoegt aan allerlei publicaties van de laatste decennia, waarin het sociaal-economisch beleid van Colijn langzamerhand groeiende waardering kreeg, is rijk aan feiten, maar voegt aan de oordeelsvorming weinig toe. Colijn verdient het niet tot zondebok te worden gemaakt voor soms radeloos tastend regeringsbeleid. Hij was op zijn manier een 'groot man', met tal van opmerkelijke kwaliteiten. De auteur van deze biografie is er merkbaar op uit zijn protagonist in zijn waarde te laten en zich aan alle vormen van 'debunking' te onttrekken. Langeveld diept al doende interessante geschiedenissen over de Brits-Nederlandse betrekkingen aan het einde van de Eerste Wereldoorlog uit het historische materiaal op (ook in verband met Troelstra's 'staatsgreep') en geeft een boeiend sfeerbeeld van Nederland in de eerste dertig jaar van de vorige eeuw.

De Vrije Universiteit verdient een compliment voor dit staaltje van geslaagde, onverzuilde geschiedschrijving binnen haar muren. Het is te hopen dat zij zich ook verantwoordelijk voelt voor de facilitering van het onderzoek dat moet leiden tot de verschijning van deel II.

Doeko Bosscher

H. Defoort, *Mijnheer Slunse. Het socialisme van August Deunne 1872-1963* (Antwerpen: Houtekiet, Baam: Bosch en Keuning, Gent: AMSAB, 1998, 222 blz., f39,90, ISBN 90 5240 434 8).

Het boek is de bewerking van een licentiaatsverhandeling (doctoraalscriptie). Het bevat een voorwoord, zeven hoofdstukken, noten verwijzend naar de vindplaatsen van citaten in de tekst, een lijst van bronnen en een van afkortingen. Het behandelt chronologisch de jaren 1872 tot 1963, geboorte- en sterfjaar van Deunne (Menen, B.).